

مالکیت معنوی، اخلاق در انتشار نتایج پژوهش و بررسی مفاد قانونی مرتبط با مجازات متخلفین در جمهوری اسلامی ایران

سید علی انجو *

گروه اخلاق پزشکی و فلسفه سلامت، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

Assessing Intellectual Property, Publication Ethics, and Related Legal provisions in the Islamic Republic of Iran

*Syed Ali Enjoo**

Department of Medical Ethics and Philosophy of Health, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran

Abstract

Some ethical issues need to be considered before, during, and after performing a study and upon the distribution of results. If ethical issues are disregarded, the word “ethical misconduct” is used. On the other hand, since any study is a scientific work and a result of an individual’s ideas and efforts, the owner or owners of that scientific work, legally have intellectual property belongs to the owner(s).

In international laws, such as Helsinki’s code of conduct, this intellectual property has been explicitly explained. In our country, the law adopted to protect the rights of authors and artists, adopted in 1970, and the national guideline for ethics in the distribution of scientific work, adopted by the ministry of health in 2009, support the authors’ rights. Although nothing has been mentioned in this regard in the Islamic Penal Code, we can find some evidence of authors’ rights in some documents.

In this study, various publication misconducts will be presented and we will present some international organizations that are active in this field and have a glimpse at national laws in this regard.

Conclusively, we suggest that authors, research policy makers, and people related to scientific publication pay more attention to ethical issues, in order to improve the quality of conducted research along side its quantity.

Key words

scientific misconduct, plagiarism, national guidelines in publication ethics, intellectual property, publication ethics

چکیده

پیش از انجام پژوهش‌ها، در حین انجام آنها، پس از پایان مطالعه و هنگام انتشار نتایج تحقیق یک سلسله ملاحظات اخلاقی بایستی مد نظر قرار گیرد. در نظر نگرفتن این الزامات اخلاقی تحت عنوان کلی سوء رفتار علمی نامیده می‌شود. از طرفی چون هر پژوهش یک اثر علمی تلقی می‌شود و حاصل ایده‌ها و زحمات یک یا چند نفر از محققین می‌باشد، به لحاظ حقوقی برای صاحب/صاحبان اثر حق مالکیت معنوی ایجاد می‌شود.

در قوانین بین‌المللی همچون بیانیه هلسینکی این حق مالکیت به صراحت مطرح شده است. در کشور ما قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸، همچنین راهنمای کشوری اخلاق در انتشار آثار پژوهشی مصوب وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی ۱۳۸۷-۱۳۸۸، در این خصوص نقش حمایتی از مولف دارند؛ اگرچه در قانون مجازات اسلامی به صراحت در این خصوص ذکری نرفته

* نویسنده مسئول: پزشک عمومی، دانشجوی دکترای تخصصی اخلاق پزشکی. تمام درخواست‌ها به نشانی enjoosa@sums.ac.ir ارسال شود. این مقاله در تاریخ ۹۰/۳/۲۵ به دفتر مجله رسیده، در تاریخ ۹۰/۴/۲۵ اصلاح و در تاریخ ۹۰/۵/۱۵ پذیرش گردیده است.

است، می‌توان از برخی مواد آن در دفاع از حقوق صاحب نوشتار به شواهدی استناد کرد. این مقاله ضمن برشمردن موارد متعدد تخلف در انتشار نتایج پژوهش‌ها و معرفی مراکز بین‌المللی فعال در این بخش قوانین کشوری فوق را مورد دقت قرار داده و معرفی کرده است.

در پایان پیشنهاد شده که محققین، سیاست‌گذاران بخش پژوهش کشور و فعالین نشریات دانشگاهی و علمی توجه و اهمیت بیشتری به این موضوع بدهند، تا همانگونه که رشد کمی تولیدات علمی در کشور شتاب بسیار خوبی پیدا کرده است؛ به لحاظ کیفی هم اعتماد جهانیان از پژوهش‌های محققین ایرانی سلب نشود چرا که اعتماد به‌سختی حاصل می‌شود اما به راحتی زایل خواهد شد.

کلمات کلیدی

دستبرد علمی، سوء رفتار علمی، راهنمای کشوری اخلاق در انتشار آثار پژوهشی، اخلاق در پژوهش، مالکیت معنوی

مقدمه

همانگونه که قبل از انجام پژوهش‌ها و نیز در حین انجام آنها یک سلسله ملاحظات اخلاقی لازم است در نظر گرفته شود [۱،۲،۳]؛ پس از پایان مطالعه و هنگام انتشار نتایج تحقیق هم یک سلسله ملاحظات اخلاقی بایستی مد نظر قرار گیرد [۴،۵]. ملاحظاتی از قبیل انتخاب سوژه، حمایت از افراد آسیب‌پذیر و منع حضور آنها در میان سوژه‌ها تا جایی که امکان‌پذیر است؛ همچنین ارزیابی سود و خطر پژوهش برای سوژه‌ها و جامعه، اصل رازداری، ملاحظات پژوهش بر کودکان، زندانیان، افراد دچار اختلالات ذهنی و سایر گروه‌های آسیب‌پذیر، نکات اخلاقی مدنظر در پژوهش بر روی خون و بافت‌های مختلف بدن، ملاحظات اخلاقی مرتبط با پژوهش‌های ژنتیک، رضایت آگاهانه سوژه و سایر ملاحظات از این دست، برخی از نکاتی هستند که قبل و حین انجام پژوهش مدنظر قرار می‌گیرند. اما پس از انجام پژوهش در جهت چاپ و انتشار تحقیق نیز لازم است ملاحظات و نکات اخلاقی مراعات شوند. در نظر نگرفتن این الزامات اخلاقی تحت عنوان کلی سوء رفتار علمی (scientific misconduct) نامیده می‌شود [۶-۸]. با توجه به اینکه در کشور ما در خصوص نحوه انتشار پژوهش‌ها مشکلاتی وجود دارد که بعضاً در برخی از منابع علمی دنیا هم بازتاب منفی داشته است [۹،۱۰]، به نظر می‌رسد ضروری است مجامع دانشگاهی برای رفع این مشکل به‌طور جدی اقدام کنند. با توجه به اهمیت موضوع اعتماد بیماران کشور و نیز جامعه جهانی به جامعه پزشکی و دانشگاهی کشور، فعالیت‌هایی در جهت فهم علل و فرآیندهای رخداد این مشکلات انجام شده است [۵،۱۱،۱۲]. اما به نظر می‌رسد برای فراگیر شدن این مفاهیم و تغییر رفتار، عزم ملی برای آموزش و برخورد با تخلفات لازم است. در این مقاله پس از ذکر توضیحی مقدماتی در خصوص

مالکیت معنوی در ابتدا یک‌سری الزامات اخلاقی را که در زمان انتشار پژوهش لازم است ذکر شده و پس از آن به انواع تخلفاتی که نقض الزامات مذکور هستند، اشاره خواهیم کرد.

حق مالکیت معنوی نتایج پژوهش:

مالکیت معنوی (intellectual property) یک اصطلاح

حقوقی است، که مشتمل بر سه جزء زیر است:

۱. حق انحصاری چاپ و اقتباس (copyright) که قانون

حفاظت از نویسندگی و انتشارات است.

۲. جواز یا پروانه (patent) که قانون حفاظت از اختراعات

و فناوری است.

۳. علامت تجاری (trade mark) که قانون حفاظت از

کلمات و سمبل‌های مورد استفاده برای شناسایی کالاها و

خدمات در بازار می‌باشد.

در زمینه مالکیت، کنترل و دستیابی به داده‌های دست اول

مباحث فراوانی وجود دارد. داده‌های علمی و تحقیقاتی پس از انتشار،

چاپ و ارایه به عموم صرف‌نظر از منبع اعتباردهنده آن و با یا بدون

در نظر گرفتن منافع مالی و غیرمالی، یک کالای عمومی محسوب

می‌شود. در اینجا داده‌ها عبارتند از: یادداشت‌های آزمایشگاهی،

اسناد و مدارک پروژه، مواد آزمایشگاهی (مثل معرف‌ها، محیط‌های

کشت)، نمونه‌های بیولوژیک (مثل سلول، بافت، مواد ژنتیکی)،

توضیح روش‌ها و فرآیندها، اسناد پزشکی بیماران یا نمونه‌ها،

نمودارها، آنالیزها، پرسشنامه‌ها، پاسخنامه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی.

مالکیت داده‌های فوق‌الذکر در صورتی که امتیاز داده‌های تهیه

شده‌اش را به یکی از حوزه‌های قبلی واگذار نکرده باشد، در اختیار

چهار حوزه موسسات/مجلات آکادمیک دولتی، موسسات/مجلات

آکادمیک خصوصی، صنایع و مراکز دولتی یا خصوصی و نیز

دانشمندانی که آن داده‌ها را تهیه کرده‌اند، می‌باشد [۴].

نویسندگی (Authorship)

کلیه افرادی که به‌عنوان نویسنده، فهرست شده‌اند باید به‌قدر کافی در انجام تحقیق مورد نظر مشارکت کرده باشند تا بتوانند مسئولیت کلی متن را بر عهده گیرند. اطلاق نام نویسنده به افراد فقط در صورتی که به‌طور اساسی در هر سه مرحله زیر مشارکت داشته‌اند، انجام می‌گیرد:

۱. ایده طرح، انتخاب مفاهیم و آنالیز و تفسیر داده‌ها؛
۲. تهیه پیش‌نویس مقاله یا اصلاح اساسی آن از نظر محتوایی؛
۳. تهیه و تأیید نسخه نهایی که قرار است چاپ شود.

در واقع نویسنده کسی است که مشارکت هوشمندانه در آماده‌سازی مفاهیم، طرح، آنالیز و نگارش مقاله داشته است. از سویی نیز امروزه تلاش بر این است که به جای آنکه همه نویسندگان مقاله در یک گروه به‌عنوان گروه نویسندگان قرار داده شوند، به صراحت مشخص شود که هر یک چه کاری انجام داده‌اند و حوزه همکاری هر یک از آنان روشن گردد [۵، ۱۳].

تقدیر و تشکر (Acknowledgement)

از افرادی که معیارهای سه‌گانه نویسنده را ندارند اما در جریان تهیه مقاله به نویسندگان کمک کرده‌اند، در انتهای مقاله تشکر و قدردانی می‌شود. مشاورین مقاله، حمایت‌کنندگان مالی و تجهیزاتی جزء این دسته‌اند. به بیان دیگر در این قسمت از افرادی که مشارکت‌هایی از قبیل ترجمه، جمع‌آوری داده‌ها، در اختیار قرار دادن نرم‌افزار آماری، تهیه کتب و منابع مورد نیاز، مشاوره آماری، داشته‌اند یا در آماده‌سازی گزارش، اجرای آزمون‌ها یا ویرایش و گرفتن ایرادهای نگارشی متن، فعالیت‌هایی داشته‌اند، تقدیر و تشکر می‌شود. لازم به ذکر است که نام افرادی که حمایت‌های مالی و معنوی از طرح داشته‌اند، مانند رئیس بخش و سایر همکاران، نبایستی به‌عنوان نویسنده مطرح شود. از این افراد در قسمت تقدیر و تشکر، قدردانی می‌شود.

هنگام نام بردن از افراد در قسمت تقدیر و تشکر، همانند زمانی که نام نویسنده نوشته می‌شود باید بالاترین رتبه دانشگاهی آنها ذکر شود. مجلات مختلف استراتژی‌های متنوعی در خصوص نحوه نام بردن از افراد دارند چنان‌که برخی اجازه مکتوب افراد را برای ذکر نام آنها در قسمت تقدیر و تشکر لازم می‌دانند. قدردانی از یک گروه به صورت غیراختصاصی مانند «پرستاران دپارتمان اورژانس» صحیح نیست بلکه همان‌طور که گفته شد بایستی اسم کسانی که کمکی به تهیه مقاله کرده‌اند، پس از اخذ رضایت کتبی از تک‌تک آنان و ذکر

رتبه دانشگاهی آنان و نوع کمکی که کرده‌اند، به‌طور مشخص ذکر شود [۴-۵، ۱۳-۱۴].

نحوه استناد به مقالات و پژوهش‌های دیگر

اگر در متن تحقیق، از دیگر ایده‌ها یا کلمات و جملات مقاله یا طرح پژوهشی که قبلاً انجام شده، استفاده کرده‌ایم، چه انجام‌دهنده آن کار خودمان باشیم، چه دیگر محققین باشند؛ چه عین کلمات را استفاده کرده باشیم چه استنباط یا خلاصه‌ای از متن یا ایده مذکور استفاده شده باشد، باید ارجاع و استناد داده شود. البته اگر از عین کلمات و جملات استفاده شده باشد، علاوه بر ارجاع و استناد به متن اصلی، باید عبارات مذکور در گیومه یا کوتیشن ذکر شود [۵].

ارتباط با رسانه‌های خبری

روزنامه‌نگاران با حضور در نشست‌های علمی که یافته‌های مقدماتی پژوهش‌ها ارایه می‌شوند، ممکن است موجبات انتشار زودرس آنها را در رسانه‌های عمومی فراهم کنند و باعث شوند که محققین شانس چاپ مقاله خود را در یک نشریه مشهور و معتبر از دست بدهند. به‌همین دلیل ویراستاران دو خطمشی را اتخاذ کرده‌اند تا از انتشار پیش از موعد اطلاعات به عموم جلوگیری شود:

۱. نویسندگان باید از ارسال مقاله‌ای که قبلاً گزارش شده و یا به جای دیگری ارسال شده است، خودداری کنند؛
۲. پوشش خبری مقالات، قبل از به چاپ رسیدن محدود گردد؛ همچنین نویسندگان نباید وقتی که دست‌نوشته آنها هنوز تحت بررسی بوده و یا در انتظار چاپ است، محتویات آن را به اطلاع عموم برسانند. نویسندگانی که در نشست‌های علمی، تحقیقات خود را ارایه می‌کنند می‌توانند درباره آن با گزارشگران صحبت کنند اما باید از توزیع نسخه‌هایی از مقاله یا داده‌های آن خودداری کنند؛ همچنین نویسندگان هنگام ارسال مقاله باید ویراستاران را از پوشش خبری قبلی مقاله خود مطلع کنند [۱۵].

عدم رعایت موارد فوق منجر به سوء رفتار علمی یا عدم صداقت دانشگاهی (Academic Dishonesty) می‌شود که در زیر به اختصار مهمترین انواع آن توضیح داده شده است:

سوء رفتار علمی

این عنوان در واقع تعریفی تام از کلیه تخلفاتی است که در انتشار پژوهش‌ها رخ می‌دهد. گاهی از عبارت ناراستی دانشگاهی

می‌پردازد. این عمل باعث اتلاف منابع مالی مجلات و نیز باعث اتلاف وقت آن داوران می‌شود.

از طرفی مجلات معتبر امروزه سعی می‌کنند در داوری مقالات مکانیسمی را در نظر بگیرند که مقاله‌ای را که به دستشان رسیده است به سرعت ابتدا از نظر روش مقاله‌نویسی و ساختار مقاله ارزیابی کنند تا اگر از نظر متدولوژیک ایراد اساسی به مقاله وارد است، خبر رد شدن مقاله را هرچه سریع‌تر به نویسندگان برسانند؛ همچنین با یک ارزیابی کلی اولیه اگر از نظر محتوایی به آن اثر ایراد اساسی وارد می‌دانند فوراً آن را رد می‌کنند و در صورتیکه مقاله در ارزیابی‌های سریع اولیه، ارزشمند تشخیص داده شود، برای داوران ارسال کرده و از آنان نیز تسریع در داوری را خواسته‌اند.

با الکترونیکی شدن پذیرش مقالات، امروزه زمان پاسخ‌گویی مجلات بسیار کاهش یافته است و دیگر مانند گذشته زمانی که برای ارسال مقاله یا جواب داوری آن از طریق پست صرف می‌شد، حذف شده است.

از سوی دیگر در برخی مجلات، مراحل داوری برای نویسندگان مشخص شده است تا با مشخص کردن مرحله داوری مقاله، نویسنده را در اسرع وقت، از آخرین تصمیم مجله درباره آن مقاله مطلع سازند [۲۰-۱۷].

• انتشار دوگانه یا چندگانه

(Duplicate/Multiple publication)

این تخلف به معنی انتشار یک تحقیق در دو یا چند منبع است؛ حتی اگر این منابع با زبان‌های مختلفی چاپ می‌شوند. استدلال آنها که این کار را تخلف می‌دانند این است که انتشار مکرر یک اثر باعث می‌شود که مطالعات مروری (Systematic reviews) و متاآنالیزهایی که بر روی آن موضوع انجام خواهند شد دقت کمتری داشته باشند؛ به بیان دیگر آزمایشی که یک‌بار انجام شده فقط یک‌بار بایستی گزارش گردد تا باعث نشود اهمیت آن موضوع در ادبیات (Literature) رشته دوچندان به نظر برسد [۲۰-۱۸].

• نویسنده اهدایی (Gift authorship)

این تخلف مربوط به زمانی است که فردی در نوشتن مقاله نقشی نداشته و به بیان دیگر معیارهای ذکر شده درباره نویسنده را

یا نادرستی علمی هم برای تعبیر از این تخلفات استفاده می‌شود. در منابع مختلف، این تخلفات به عناوین متعددی تقسیم می‌شود که اهم آنها عبارتند از:

• دستبرد علمی (Plagiarism)

دستبرد علمی و یا سرقت معنوی (Intellectual theft) به معنی استفاده از ایده، کلمه یا جمله مربوط به اثر علمی دیگر بدون استناد مناسب است؛ خواه آن اثر، مقاله، خواه سخنرانی باشد، از خودمان یا از نویسنده دیگر باشد.

به بیان دیگر کلیه ایده‌ها، کلمات، جمله‌ها، تصاویر، نمودارها، آمارهای تهیه شده توسط دیگران یا حتی خودمان که قبلاً در جای دیگر منتشر شده است باید با اجازه صاحب اثر و نیز با استناد مناسب ذکر شود؛ شایان ذکر است که صاحب مقاله‌ای که نویسنده برای چاپ به مجله‌ای فرستاده و منتشر شده است یا ایده‌ای که در اختیار یک انتشاراتی قرار داده و مثلاً در ازای آن مبلغی دریافت کرده است، دیگر شخص نویسنده یا ایده‌پرداز نیست؛ بلکه آن مجله یا موسسه، صاحب آن اثر تلقی می‌شوند و بسته به روش و استراتژی آن موسسه یا مجله ممکن است برای استفاده مجدد از آن لازم باشد؛ حتی خود فرد نویسنده یا ایده‌پرداز، از موسسه و مجله مذکور اجازه بگیرد.

نقض حق مالکیت افراد و متخصص شناخته شدن فردی که ممکن است در آن زمینه مورد نظر متخصص نباشد از جمله ادله‌ای است که برای تخطئه این عمل ذکر می‌شود [۱۶].

• ارسال دوگانه یا چندگانه

(Duplicate/Multiple submission)

برخی از مجلات در داوری مقاله‌های ارسالی مدت زیادی تأخیر می‌کنند و مثلاً بعد از چند ماه به نویسنده خبر می‌دهند که مقاله آنها برای چاپ پذیرفته نشده است؛ این موضوع ممکن است محقق را وسوسه کند که با اتمام پیش‌نویس مقاله آن را به‌طور همزمان، برای چند مجله علمی ارسال کند و به محض پذیرفته شدن در یکی از مجلات از سایر مجلات عذرخواهی کرده و از چاپ مقاله خود در آن مجله اعلام انصراف کند.

ارسال همزمان مقاله برای دو یا چند مجله، عملی غیراخلاقی است و جزء مجموعه اعمالی است که سوء رفتار علمی تلقی می‌شوند؛ چرا که هر مجله‌ای برای تصمیم‌گیری در مورد چاپ یا رد مقاله از داورانی استفاده می‌کند و به آنان هزینه‌ای

نظر گرفته می‌شود، تا جایی که گاه در چنین مواردی فرد متخلف مجبور به ترک آن کشور شده است. در کشور ما مواردی که می‌توان برای برخورد با این پدیده به آن استناد کرد عبارتند از:

- ماده ۵۲۳ قانون مجازات اسلامی درباره جعل: «جعل و تزویر عبارتند از ساختن نوشته یا سند یا ساختن مهر یا امضای اشخاص رسمی یا غیررسمی خراشیدن یا تراشیدن یا قلم بردن یا الحاق یا محو یا اثبات یا سیاه کردن یا تقدیم یا تاریخ سند نسبت به تاریخ حقیقی یا الصاق نوشته‌ای به نوشته دیگر یا بکار بردن مهر دیگری بدون اجازه صاحب آن و نظایر اینها به قصد تقلب». قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸: در ماده ۲ این قانون آمده است: «اثرهای مورد حمایت این قانون به شرح زیر است:

۱. کتاب و رساله و جزوه و نمایشنامه و هر نوشته دیگر علمی و فنی و ادبی و هنری؛
۲. شعر و ترانه و سرود و تصنیف که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛
۳. اثر سمعی و بصری به منظور اجرا در صحنه های نمایش یا پرده سینما یا پخش از رادیو یا تلویزیون که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛
۴. اثر موسیقی که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛
۵. نقاشی و تصویر و طرح و نقش و نقشه جغرافیایی ابتکاری و نوشته‌ها و خط‌های تزئینی و هرگونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به صورت ساده یا ترکیبی به وجود آمده باشد؛
۶. هر گونه پیکره (مجسمه)؛
۷. اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان؛
۸. اثر عکاسی که با روش ابتکاری و ابداع پدید آمده باشد؛
۹. اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالی و گلیم؛
۱۰. اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنری ملی پدید آمده باشد؛
۱۱. اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد؛
۱۲. هر گونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر پدید آمده باشد.

در ماده ۲۳ این قانون درباره نقض حقوق صاحب این آثار آمده است: «هر کس تمام یا قسمتی از اثر دیگری را که مورد حمایت

نداشته، اما نویسنده یا نویسندگان مقاله به هر دلیل نام او را به عنوان نویسنده درج کرده‌اند. در اینجا نیز نقض حق مالکیت افراد و متخصص شناخته شدن فردی که ممکن است در آن زمینه مورد نظر متخصص نباشد از جمله ادله‌ای است که برای تخطئه این عمل ذکر می‌شود [۱۹].

• نویسنده ناپیدا (Ghost authorship)

اگر نویسنده‌ای که شرایط نویسندگی را داشته است یعنی در هر سه فعالیت ذکر شده در معیارهای نویسندگی نقش اساسی داشته است، به هر دلیل در هر مرحله از مقاله‌نویسی، ارسال و چاپ، از لیست نویسندگان حذف شود، این تخلف رخ داده است [۲۱].

• تقلب (Fraud)

در مقاله‌نویسی درجات مختلفی دارد که بدترین درجه آن جعل (Fabrication) است به این معنی که پژوهشگر داده‌ها را سنتز کند یعنی داده‌هایی را بسازد که اصلاً وجود خارجی ندارند. درجه خفیف‌تر تقلب، به اشتباه انداختن (Falsification) می‌باشد، یعنی اینکه پژوهشگر تعدادی از داده‌ها را حذف کند و یا تعدادی را اضافه کند. به‌طور کلی دستکاری داده‌ها را فالسیفیکیشن می‌گویند؛ مثلاً اگر پژوهشگر تعدادی از داده‌ها را که جواب‌های آن‌ها با سایر داده‌ها همخوانی ندارد، حذف کرده و کنار بگذارد، «به اشتباه انداختن» رخ داده است یا اگر داده‌ها، عوارض جانبی را در یک مطالعه کلینیکال تریال گزارش نکند، باز هم مرتکب فالسیفیکیشن شده است [۲۴].

موارد تخلف و اسامی دیگری هم در منابع مختلف ذکر شده که می‌توان به مشروح آنها در تارنمای (website) موسساتی از قبیل World Association of Medical Editors و Committee on Publication Ethics (COPE) International و Council of Science Editors و Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) و مراکز مشابه جست و جو کرد.

برخورد با موارد تخلف در جمهوری اسلامی ایران

در اکثر کشورهای دنیا در صورت کشف تقلب یا فریبکاری برخورد جدی و شدیدی شامل اخراج از موسسه علمی و حتی اعلام عمومی و اطلاع رسانی به تمام موسسات علمی کشور برای فرد متخلف در

در ساختار ارتقای اعضای هیئت علمی درباره انتشارات و تولیدات علمی آنان نگاه مسؤولین آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها نگاهی کمی است [۲۸]. این نوع نگاه می‌تواند باعث شود افراد به سمت رفتارهای غیر اخلاقی در انتشار پژوهش‌ها سوق داده شوند. لذا برای کاهش احتمال تخلفات لازم است برخی ساختارها تغییراتی یابند. از سوی دیگر ساختار مدیریتی و اجرایی ارتقاء اعضای هیأت علمی بایستی به جای توجه به کمیت فعالیت، توجه متناسب‌تری به کیفیت پژوهش‌های اساتید و نیز فعالیت‌های آموزشی آنان داشته باشد.

برخی از اساتید به خصوص اساتیدی که با دانشجویان تحصیلات تکمیلی درس دارند بخشی از نمره‌ی مربوط به واحد درسی دانشجویان را ارایه یک مقاله قرار می‌دهند در چنین مواردی گاه استاد مذکور هیچ زحمتی برای مقاله نمی‌کشد و گاه آنگونه که در گزارش نیچر [۹] و پاسخ یکی از اساتید متهم به پلاجریزم کشور ما به این گزارش [۲۹] آمده است حتی نامی از دانشجوی نویسنده برده نمی‌شود. به نظر می‌رسد دانشجویی که بدون میل و اراده و علاقه باید تحقیقی را ارایه کند و قرار نیست حتی نام او به عنوان نویسنده ذکر شود بعید نیست که عمداً هم تخلفاتی صورت بگیرد. از طرفی برخی دانشگاه‌ها نه تنها دانشجوی صاحب پایان‌نامه را صاحب امتیاز مادی و معنوی اثر محاسبه نکرده و بابت انجام این تحقیق به وی حق تحقیق داده نمی‌شود که صراحتاً اعلام می‌کنند که صاحب اثر دانشگاه مربوطه است [۳۰]. ممکن است در پاسخ به این اشکال از پژوهانه نام برده شود. واضح است که پژوهانه شامل همه دانشجویان مولف پایان‌نامه نمی‌شود و شرایط خاصی دارد [۳۱]. همچنین ممکن است از هزینه‌ی ای که در پروپوزال به عنوان دستمزد ساعتی نویسنده بر اساس مدرک تحصیلی تعیین شده است یاد گردد [۳۲]؛ واضح است که این قرارداد یک قرارداد آزادانه و بر اساس مراعات حقوق متقابل طرفین نیست و نویسنده مجبور است هزینه‌های بسیار پایین مصوب را بپذیرد.

لذا لازم است قوانین آموزشی مرتبط با آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشجویان، به‌ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی به‌نحوی تصحیح و واقع‌بینانه گردد که آنان را به اهمال و سطحی‌کاری سوق ندهد. نکته دیگری که بسیار اهمیت دارد این است که اعتماد جهانیان به جامعه دانشگاهی یک کشور متاعی نیست که به سادگی حاصل شده باشد؛ بلکه در اثر تلاش‌ها و مجاهدت‌های بسیار پیشینیان ما به‌دست آمده است و عده‌ای به‌راحتی باعث سلب این اعتماد می‌شوند. از طرفی اعتماد به سختی و به‌تدریج به‌دست می‌آید و به سادگی مخدوش می‌شود؛ با ذکر این مقدمه و با توجه به مطالب مطروحه در مقاله فوق به‌نظر می‌رسد شدت مجازات‌ها در کشور ما در خصوص

این قانون است به نام خود یا به نام پدیدآورنده بدون اجازه او و یا عالم‌عامداً به نام شخص دیگری غیر از پدیدآورنده نشر یا پخش یا عرضه کند به حبس تادیبی از شش ماه تا ۳ سال محکوم خواهد شد.» همچنین در ماده ۲۴ همین قانون آمده است: «هر کس بدون اجازه ترجمه دیگری را به نام خود یا دیگری چاپ و پخش و نشر کند به حبس تادیبی از سه ماه تا یک سال محکوم خواهند شد» [۲۲].

- راهنمای کشوری اخلاق در انتشار آثار پژوهشی مصوب وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی در ماده ۶-۲ در این باره می‌گوید: «در صورتیکه سردبیر وقوع فریبکاری را احراز کند، باید بسته به شدت فریبکاری احراز شده یک یا چند مورد از اقدامات ذیل را انجام دهد: ۱) خودداری از انتشار دست‌نوشته (در صورتی که دست‌نوشته هنوز منتشر نشده است)؛ ۲) انتشار اصلاحیه یا تکذیبیه در شماره آتی نشریه (در صورت انتشار)؛ ۳) اجتناب از پذیرش مقالات آتی نویسنده/نویسندگان برای مدتی معین؛ ۴) حذف مقالات قبلی نویسنده/نویسندگان برای مدتی معین» [۲۳].
- بر اساس قانون و مقررات انتظامی هیأت علمی دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی و تحقیقاتی کشور مصوب ۱۳۶۴ و نیز قانون الحاق دو بند به این ماده که در سال ۱۳۸۷ به تصویب رسیده است، سوء رفتارهای پژوهشی بر حسب شدت رتبه‌بندی شدند. به استاد این قانون رییس دانشگاه و یا موسسه آموزش عالی و تحقیقاتی می‌تواند بدون مراجعه به هیأت رسیدگی، برخی از مجازات‌ها را برای متخلف اجرا نماید [۱۱].

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهاد

برخی از ساختارها زمینه را برای وقوع تخلف در انتشار پژوهش فراهم می‌کند به عنوان مثال در برخی از مراکز دانشگاهی دانشجویان نه تنها از استخراج بیش از یک مقاله از پایان‌نامه خود منع نشده اند [۲۵] که گاهی به آن تشویق شده اند؛ به این صورت که برای داشتن بیش از یک مقاله مستخرج از پایان‌نامه امتیاز اضافه در نظر گرفته شده است [۲۶]. این اطلاع‌رسانی غلط و یا تشویق اشتباه ممکن است دانشجویان را به ورطه انتشار دوگانه و یا قطعه‌قطعه کردن مقاله به منظور افزایش تعداد مقاله (Salami Slicing) بیندازد، که این موضوع هم از تخلفات شناخته شده در زمینه انتشار پژوهش‌ها است [۲۷].

پایان نامه را مولف آن پایان نامه می دانند[۳۸] اگرچه این رویکرد صحیح به نظر می رسد، اما در برخی دانشگاهها به صراحت اعلام شده که نویسنده اول پایان نامه دانشجوی تحصیلات تکمیلی حتما باید استاد راهنمای عضو هیئت علمی باشد حتی اگر ایده کار از او نبوده باشد و صرفاً هدایت و نظارت انتقادی پایان نامه را بعهده داشته باشد[۳۹]. این قوانین منحصر به فرد علاوه بر اینکه ضایع کردن حق دانشجویی است که یک یا دو سال از عمر خود را بر سر رساله خود صرف می کند، اخلاقاً صحیح به نظر نمی رسد. و ممکن است باعث رواج سایر بی اخلاقی ها نیز گردد. امید است با اصلاح آموزشها، نگرشها و برخی ساختارهای مشکل دار زمینه ارتکاب تخلف در کشور ما هرچه کمتر گردد.

برخورد با تخلفات اخلاقی در پژوهشها، متناسب با تخلف انجام شده نیست و این باعث می شود که افرادی با فراغ خاطر بیشتری به این تخلفها مبادرت کنند یا اینکه تلاش فعالی برای دقت درباره اینکه این مسأله در کارهای آنان رخ ندهد، نکنند. به عنوان مثال تصریحی در قوانین ما وجود ندارد که در صورت احراز تخلف آشکار درباره تقلب یا فریبکاری یا ساختن داده های دروغین مجازاتی همچون اخراج دایمی از کلیه فعالیتهای علمی کشور برای متخلف در نظر گرفته می شود. در حالیکه در سایر کشورها مجازات ها از این نوع هستند، در این کشورها نه تنها فرد را بدون محاکمه اخراج می کنند[۳۳-۳۴]، بعلاوه خبر تخلف فرد خاطی در رسانه های عمومی و کثیرالانتشار منتشر می شود[۳۷-۳۵] و لذا ترس از بی آبرویی هم تبدیل به یک ضمانت اجرایی قوی می شود که در کشور ما به نظر می رسد چنین ضمانت اجرایی وجود ندارد. برخی از دانشگاههای کشور دانشجوی صاحب

References:

1. Smith T. Ethics in Medical Research. 2nd edi. Zargham M, translator. Tehran: Baraye farda; 2002. 5-9 p. [In Persian]
2. Declaration of Helsinki. The World Medical Association[Internet]. 1996[Cited 2011 Aug 6]. Available from: <http://www.arvo.org/eweb/dynamicpage.aspx?site=arvo2&webcode=Helsinki>
3. Abbasi M. Ethical Codes for Medical Research. Medical Ethics Series. Tehran: Hoghooghi; 2006. P5-8. [In Persian]
4. Zahedi L, Rostambeigi N. Ethical Principles for Biomedical Research Publications, How to Publish Your Research Paper in Biomedical Journals. Tehran: Teimourzadeh; 2005. P210-220. [In Persian]
5. Aramesh K, and et al. National Executive Guideline for Medical Research Publication Ethics, National Ethics Committee for Medical Researches, Ministry of Health and Medical Education (I. R. Iran) [Internet]. 2008-2009 [Cited 2011 Aug 6]. Available from: http://hbi.ir/ethics/aecinnameh/publication_guideline.pdf
6. Lose G. Plagiarism. International Urogynecology J [Internet]. 2011[Cited 2011 May 26]; 22(8): 903-904. Available from: <http://www.springerlink.com/content/k5428067726624jq/>
7. Lefor Alan T. Scientific Misconduct and Un-Ethical Human Experimentation: Historic Parallels and Moral Implications. Nutrition[Internet]. 2005 Jul[Cited 2011 Aug 6]; 21(7): 878-882. Available from: <http://www.journals.elsevierhealth.com/periodicals/nut/article/PIIS0899900705000857/abstract>
8. Pryor Erica R, Habermann Barbara, Broome Marion E. Scientific Misconduct from the Perspective of Research Coordinators: a National Survey. J Med Ethics. 2007; 33(6): 365-369
9. Butler D. Iranian Paper Sparks Sense of déjà vu. Nature[Internet]. 2008[Cited 2008 Oct 22]. Available from: <http://www.nature.com/news/2008/081022/full/4551019a.html>
10. Butler D. Iranian Ministers in Plagiarism row. Nature[Internet]. 2009 Sep 30 [Cited 2009 Sep 30]. Available from: <http://www.nature.com/>

news/2009/090930/full/461578a.html

11. Nakha'e and et al. Recommending an Executive Disciplinary Guideline for Research Misconduct: a qualitative research. J of development steps in medical education. 1389; 7(1): 1-8. [In Persian]
12. Vessal K, Habibzadeh F. Rules of the Game of Scientific Writing: Fair Play and Plagiarism The Lancet J. 2007; 369(9562): 641.[In Persian]
13. Byline Authors. Ethical Considerations in the Conduct and Reporting of Research: Authorship and Contributorship. Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical Journals. International Committee of Medical Journal Editors[Internet]. 2011[Cited 2011 Aug 6]. Available from: http://www.icmje.org/ethical_1author.html
14. Johnson C. Personal Acknowledgements in Manuscripts[Internet]. World Association of Medical Editors (WAME). 2011[Cited 2011 Aug 6]. Available from: <http://www.wame.org/wame-listserve-discussions/personal-acknowledgements-in-manuscripts?searchterm=acknowl>
15. Originality, Prior Publication, and Media Relations[Internet]. World Association of Medical Editors. 2011[Cited 2011 Aug 6]. Available from: <http://www.wame.org/resources/publication-ethics-policies-for-medical-journals#orig>.
16. Jones LR, Talor R, Irvin Sharon, Faircloth L. Academic Dishonesty, Cheating and Plagiarism; Humanities & Communication Department[Internet]. Florida Institute of Technology Melbourne, Florida. 2001[Cited 2011 Aug 6]. Available from: <http://cpla.fit.edu/hu-com/documents/plagiarism%5B1%5D.pdf>
17. Duplicate Submission[Internet]. World Association of Medical Editors. 2011[Cited 2011 Aug 6]. Available from: <http://www.wame.org/ethics-resources/duplicate-submission>
18. Double Publication in "Local" or "Non-English" Journals[Internet]. World Association of Medical Editors. 2011[Cited 2011 Aug 6]. Available from: <http://www.wame.org/wame-listserve-discussions/double-publication-in-local-or-non-english-journals>
19. Aramesh K and et al. National Executive Guideline for Medical Research Publication Ethics[Internet]. National Ethics Committee for Medical Researches. Ministry of Health and Medical Education (I. R. Iran). 2008-2009. P9. Available from: http://hbi.ir/ethics/aeeinameh/publication_guideline.pdf
20. Aramesh K and et al. National Executive Guideline for Medical Research Publication Ethics[Internet]. National Ethics Committee for Medical Researches. Ministry of Health and Medical Education (I. R. Iran). 2008-2009. P12. Available from: http://hbi.ir/ethics/aeeinameh/publication_guideline.pdf
21. Ghost Authorship, Ownership of Data, and Industry Influence[Internet]. World Association of Medical Editors. 2011. Available from: <http://www.wame.org/wame-listserve-discussions/ghost-authorship-ownership-of-data-and-industry-influence>
22. Authors, actors and singers supporting act. Iranian National Consultation Parliament (Majlese Shoraye Melli). Information Technologies and Digital Medias Development Center. Ministry of Culture and Islamic Guidance. 1969[Cited 2011 Aug 6]. Available from: <http://www.softreg.ir/rules/64-ghanoon1348.html>
23. Aramesh K and et al. National Executive Guideline for Medical Research Publication Ethics[Internet]. National Ethics Committee for Medical Researches. Ministry of Health and Medical Education (I. R. Iran). 2008-2009. P11. Available from: http://hbi.ir/ethics/aeeinameh/publication_guideline.pdf
24. Aramesh K and et al. National Executive Guideline for Medical Research Publication Ethics[Internet]. National Ethics Committee for Medical Researches. Ministry of Health and Medical Education (I. R. Iran). 2008-2009. P10. Available from: http://hbi.ir/ethics/aeeinameh/publication_guideline.pdf

- aeinameh/publication_guideline.pdf
25. Executive Guideline for Qualification of Papers Rooted in Thesis[Internet]. Shiraz Medical School, Iran. Available from: http://med.sums.ac.ir/icarusplus/export/sites/medical_school/deputies/research-deputy-new/dastoroalamal/download_form/nahavaye_mohasebe.pdf
 26. Executive Guideline for Presentation and Qualification of Papers Rooted in Thesis[Internet]. Islamic Azad University, Khouzestan, Iran. Available from: <http://khouzestan.srbiau.ac.ir/fa/contents/paper-presenteed>
 27. Rogers L.F. Salami Slicing, Shot gunning, and the Ethics of Authorship[Internet]. AJR: 173. 1999 Aug. 265p. Available from: <http://www.ajronline.org/content/173/2/265.full.pdf>
 28. Executive Guideline for Promoting Faculty Members of Educational and Research Academic Centers[Internet]. Iranian Supreme Council of the Cultural Revolution. 2010. p10-12. Available from: http://aac.behdasht.gov.ir/uploads/179_328_AyeenNew_Ertegha.pdf
 29. Ebtekar M. According to Interview with Alef Agency[Internet]. 2008[Cited 2008 Oct 9]. Available from: <http://alef.ir/content/view/32958/>
 30. Executive Guideline for General Practitioners and Under-Graduate Thesis Writing[Internet]. Shiraz Medical School, Iran. p 5. Available from: http://med.sums.ac.ir/icarusplus/export/sites/medical_school/deputies/research-deputy-new/dastoroalamal/download_form/dastoroalamal.pdf
 31. Executive Guideline for Post-Graduate Students' Research Award (Pajoothaneh) [Internet]. Iranian Vice President and Head of National Elites Foundation. 2009. Available from: <http://research.sums.ac.ir/icarusplus/export/sites/research/upload/pajoothaneh/aeinameh.pdf>
 32. Executive Guideline for Research Proposal Hand-Writing Shiraz Medical School[Internet]. Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, I.R. of Iran. p3. Available from: http://med.sums.ac.ir/icarusplus/export/sites/medical_school/deputies/research-deputy-new/help/download_help/rahnama.doc
 33. Chinese Professor Fired for Plagiarism[Internet]. The Chronicle of Higher Education, Global News. 2004 Sep 3[Cited 2011 Aug 6]. Available from: <http://chronicle.com/article/chinese-professor-fired-for/12771>
 34. Rivoire K. MIT Fires Professor Van Parijs for Using Fake Data in Papers[Internet]. The Tech; MIT's oldest and largest newspaper & the first newspaper published on the web. 2005 Oct 28[Cited 2011 Aug 6]; 125(50). Available from: http://tech.mit.edu/v125/n50/50van_parijs.html
 35. Lewin T. Dean of Admissions at M.I.T. Resigns[Internet]. The New York Times. 2007 April 26. Available from: <http://www.nytimes.com/2007/04/26/education/26end-mit.html>
 36. Kinsley M. MIT Dean Marilee Jones Flunks Out[Internet]. The New York Time. 2007 May 3. Available from: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1617508,00.html>
 37. Wikipedia; The Free Encyclopedia, Madonna Constantine, plagiarism scandal explanation[Internet]. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/madonna_constantine
 38. Nursing Thesis. Nursing and Midwifery School, Shahid Beheshti University of Medical Sciences. Tehran, Iran[Internet]. Available from: http://www.sbm.ac.ir/SiteDirectory/nursing_midwifery/Pages/payaname_nursing.aspx
 39. Research Proposal Authors and Advisors Identical Information, Executive Guideline for Research Proposal Hand-Writing, Shiraz Medical School[Internet]. Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, I.R. of Iran. p1. Available from: http://med.sums.ac.ir/icarusplus/export/sites/medical_school/deputies/research-deputy-new/help/download_help/rahnama.doc